

Esbjerg og omegn under besættelsen

Af Søren Federspiel og Claus Jensen

Digteren Per Højholt har engang skrevet om Esbjergs erhvervsliv, at det har et selvbevidst og brutalt syn på arkitektur. Det samme kan man i vidt omfang sige om byens øvrige borgere i deres forhold til egen historie. En af de mest markante begivenheder i byens historie med relation til besættelsestiden er naturligvis strejken i begyndelsen af august 1943. For esbjergensere er det et faktum, at augustoprøret startede i Esbjerg, og når det ikke bliver tilstrækkeligt anerkendt i litteraturen og radio- og tv-udsendelser, så skyldes det den sædvanlige modstand mod opkomlingen i Vestjylland. Argumenter, som at strejken også nåede at slutte fredeligt igen inden oprøret startede en uge senere i Odense, er ikke meget bevendt!

Men Esbjerg er nok alligevel mere interessant i relation til besættelsestidshistorien end det fremgår af den kvantitativt beskedne litteratur, der findes om byen. Esbjerg har givet været en de byer i Danmark, der berøres mest af først krigsudbruddet og siden besættelsen. Den første civile i Vesteuropa under anden verdenskrig omkom ved en fejlagtig engelsk bombing af Esbjerg havn den 4. september 1939. Siden sin opståen havde Esbjerg været knudepunktet i Danmarks merkantile kontakter til England, og byen blev naturligvis berørt af udenrigshandlens pludselige sammenbrud, skønt der hurtigt blev fundet nye markeder. De mange tyske soldater og fremmede arbejdere, der kom til byen under besættelsen, udgjorde en større andel i forhold til befolkningstallet end de fleste andre steder.

Esbjerg er blevet kaldt den røde by ved Vesterhavet, og byen har jo siden sømandsstrejken i 1934 været kendt for sin stærke fagopposition og mange kommunister, der ikke mindst under besættelsen spillede en afgørende rolle. Der var borgerlig og socialdemokratisk deltagelse i Esbjergs Frit Danmark-gruppe, pionerer i den organiserede del af den esbjergensiske modstandsbevægelse, men ellers var kommunisterne næsten enerådende og dominerede modstandsbevægelsen under det meste af besættelsen. I et interview har lederen af den første sabotagegruppe, Hans Peder Poulsen

Arbejderbevægelsen i Esbjerg

Arbejderne tjente ikke på den tyske besættelse. I bedste fald kunne besættelsesmagtens aktiviteter skabe arbejdspladser – direkte eller afledt. Alligevel satte arbejderne sig op mod besættelsesmagten. Arbejderbevægelsen i Esbjerg havde en lang tradition for at gå radikalt til værks og arbejderbevægelsen og ikke mindst dens venstrefløj var næsten enerådende i modstandsbevægelsen i Esbjerg. Arbejderbevægelsen og Esbjerg voksede op side om side. Arbejderne var fremtrædende i bybilledet fra starten omkring 1870. Organisationerne fik et gennembrud i 1890 og dominerede siden byen. I 1905 blev Esbjerg den første by i landet med socialdemokratisk bystyre. Omkring 1. verdenskrig fik Socialdemokratiet organiseret opposition fra syndikalisterne. For dem var den faglige kamp alfa og omega. Men syndikalisterne blev aldrig en trussel mod den socialdemokratiske arbejderbevægelses greb om arbejdspladserne. Syndikalisterne sivede over i DKP, da partiet i 1923 fik en afdeling i Esbjerg. Kommunisterne stod stærkt blandt arbejdsmændene og smedene. I 1923 fik partiet formandsposten i Smedenes Fagforening. Den legendariske Rosendahl sad i formandsstolen til sin internering i 1941.

DKPs position i Esbjerg blev styrket i 1930'erne. 109 esbjergensere abonnerede på Arbejderbladet. Det gav Esbjerg en tredjeplads efter København og Århus hvad angår abonnenter på det kommunistiske organ. Mod årtiets slutning havde kommunisterne et godt greb om byen.⁷ Kommunisterne havde en god udgangsposition for at markere sig i modstandsarbejdet i Esbjerg. Dertil kom, at de traditionelle borgerlige ungdomsorganisationer, der andre steder gjorde sig gældende i modstanden, var næsten fraværende i Esbjerg.

Kommunisterne havde ikke flertal i Smedenes Fagforening, men Rosendahl var en kendt person og en dygtig formand. Hans og partiets popularitet blev ikke mindre efter arrestationen af kommunisterne i juni 1941. En anden kommunist, næstformand Viggo Petersen, blev konstitue-

Efter interneringen af kommunisterne den 22.6.1941 og rigsdagsvedtagelsen af »Lov om forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed« den 22.8.1941 kunne DKP hverken stille op til rigsdagsvalget i marts 1943 eller kommunalvalget i maj samme år. I det illegale DKP-blad »Vestjyden« ligesom ved flyveblade som det her afbilde opfordredes vælgerne af DKP til at stemme blankt. (Privateje)

STEM DANSK - STEM BLANKT!

Valget paa Tirsdag er ikke noget i sit Valg. Kommunisterne og ærlige demokratiske Dansker, der er Modstandere af Scavenius' Tyskerpolitik, kan ikke opstille.

De fem samarbejdende Partier søger, ved at rejse en national Stemning at faa Valgerne til at glemme deres Eftergivenhed overfor Tyskerne i alle afgørende Spørgsmaal. Stemmer Du paa et af de fem samarbejdende Partier godkende Du Scavenius Tyskerpolitik. Derfor kan ingen Dansker stemme paa nogle af disse Partier. Man kan selvfølgelig heller ikke stemme paa Landsforrædernes Parti, Nazisterne.

Men Scavenius og Tyskerne har forregnet sig, dersom de troede at det danske Folk saa let lader sig vildlede og forskrække. Der er kun eet at gøre paa Tirsdag nemlig

MØDE OP PAA VALGSTEDET - TAGE SIN STEMMESEDDEL - GAA IND I AFSTEMNINGSRUMMET OG LÆGGE STEMMESEDDLEN BLANK I KONVOLUTTEN!

Denne blanke Stemmeseddel betyder, at Landsforræderne afvises, at Regeringens Politik ikke godkendes, at Valgerne stemme antitysk og paa værdig Maade tilkendegiver deres Tilslutning til Folkestyret og deres Vilje til aktiv Indsats for Folkestyrets Bevarelse.

De blanke Stemmesedler kan gøre det danske Valg ubrugelig i den tyske Propaganda og vise den frie Verden, at det danske Folk trods Censur og Undertrykkelse ikke har mistet Interesse for det offentlige Liv og Folkestyret og er parat til paa enhver Maade og enhver Lejlighed at give Udtryk for sit antityske Sindelag.

Danmarks Skæbne afgøres ikke paa Valgdagen!

Danmarks Skæbne afgøres ikke paa Tirsdag. Afgørende for vort Skæbne nu og i Fremtiden er den Røde Hærs heltmodige Indsats paa Østfronten, Kampene i Afrika, Englands og Amerikas Oprettelse af en anden Front og alle undertrykte Folks, herunder ogsaa det danske Folks, Modstand. Langt mere afgørende for vort Land Skæbne end Valget paa Tirsdag er det danske Folks egen Indsats paa Modstandsfronten, det sejge, uafsladelige Kamp mod Undertrykkerne og deres landsforræderiske Hjælpere.

Men Valgdagen kan gøres til en magtfuld national Demonstration, den kan blive et betydningsfuldt Fremstød i den Offensiv der skal bringe Danmark dens Frihed og Selvstændighed tilbage. Derfor mød op paa Tirsdag og Stem Dansk - Stem Blankt!

Danmarks kommunistiske Parti

mandsstrejken i Esbjerg 1934 meldte Viggo Petersen sig samme år ind i DKP. I 1930'erne nåede arbejdsløsheden blandt smedene i perioder op på 40%, men Viggo Petersen undgik ledigheden. Han var blevet oplært i elektrosvajning og brug af luftværktøj. Beherskelsen af den ny teknologi sikrede ham arbejde.

Som andre kommunister i 1930'erne Esbjerg bespiste Viggo Petersen og hans kone tyske kammerater, der var sluppet ud af det tredje rige. Syv familier oprettede en spisekreds, hvor en emigrant roterede i løbet af ugen. En praksis, der fortsatte efter besættelsen. Viggo Petersen var ikke kendt som kommunist i offentligheden og undgik arrestation i juni 1941. Efter besættelsen dannede kommunisterne 5-mands grupper, der skulle fortsætte arbejdet i tilfælde af illegalitet. Grupperne trådte i funktion efter juni 1941 og Viggo Petersen havde en overgang de to fremtrædende illegale – Holger Viveke og Ib Nørlund – boende.

Efter valget blev Viggo Petersen taget i forhør af Gestapo, der mente Uafhængig Arbejder- og Tjenestemandsliste var et skalkeskjul for DKP. Men Viggo Petersen og listen klarede frisag. Det og det gode valgresultat gav blod på tanden, og der oprettedes en vælgerforening: Uafhængig Arbejder- og Tjenestemandes Vælgerforening, der fra juli 1943 stod bag bladet Frie Tanker. Ledelsen i DKPs dækorganisation blev lagt i hænderne på to smede. Formanden for Smedenes Fagforening, Jens Lau Andersen, blev også formand for Uafhængig Arbejder- og Tjenestemandes Vælgerforening. Og byrådsgruppen konstituerede sig med Viggo Petersen som formand.

Uafhængig Arbejder- og Tjenestemandsliste førte valgkamp med angreb på Socialdemokratiet. Partiet blev beskyldt for at sabotere demokratiet ved at samarbejde med reaktionære kræfter i byrådet. Det samarbejde skadede småkårsfolk. Listens tre byrådsmedlemmer fortsatte den linie og Frie Tanker udkom med overskrifter som: »Uhyggelige boligforhold i Esbjerg«, »Sindssvag forvaltning af kommunens midler« og »Ubarmhjertig inkasso af skatterestancer i Esbjerg«⁹.

Kommunisterne stod stærkere i Esbjerg end noget andet sted i Syd- og Vestjylland. Kommunalvalget i 1943 styrkede deres position. De sad med tre mand i byrådet mod én før besættelsen. De fik et blad og en legal organisation, der arbejdede hånd i hånd med det illegale partiapparat. Kommunisternes position i smedenes og arbejdsmændenes fagforeninger blev styrket. Dertil kom de direkte aktioner i form af sabotage vendt mod besættelsesmagten. De tog til i løbet af 1943 og bidrog til at styrke kommunisternes position. De hjemvendte fra borgerkrigen i Spanien (1936-38) kom

sendtes gennem Pressens Radioavis en Meddelelse fra Arbejdernes Fællesorganisation, at »den af Politiet forordnede Indskrænkning af Færdslen« var ophævet Lørdag Morgen, hvorfor Arbejdet kunde genoptages. Endnu Lørdag, da disse Linjer skrives, fortsætter Strejken dog, idet Arbejderne forlanger Kravet om Tyskernes Fjernelse fra Gaden opfyldt, før de går i Arbejde.

Esbjerg.

Umiddelbart før den sidste Storstrejke i Odense havde Esbjergs Arbejdere og Borgere ved deres Strejke den 10. og 11. August vist Vejen. Aarsagen var ogsaa her Tyskernes frække og provokatoriske Optræden, og da de troede at kunne kujonere Esbjergs Befolkning gennem Undtagelsestilstand, svejsedes Borgerne sammen til en Enhed og lagde Byen fuldkommen stille. Alt Arbejde i Esbjerg og ved de tyske Befæstningsværker hvilede. Butikerne meddelte ved Skilt i Vinduet: Lukket indtil videre. Hele Postvæsenets Personale, Statsbanernes Ekstrafolk, Remisearbejdere og Stationsarbejdere deltog i Strejken. Kun Sygehuse, Gas-, Vand- og Elektricitetsværker samt Banernes kørende Personale var undtaget. Dette var altsaa mere end en Generalstrejke i almindelig Forstand. *Det var en Folkestrejke!*

Forhistorien til Aktionen er Branden paa Fiskerkasselaget. Under Slukningsarbejdet forulempede de tyske Soldater Fiskerne. Da Fiskerne slog igen, greb Tyskerne — i Stedet for at tugte Udskuddet i deres egne Rækker — til at straffe hele Esbjergs Befolkning ved at dekretere Undtagelsestilstand fra den 7. August. Esbjergs Befolkning gav Pokker i Udgangsbudet, hvorfor Tyskerne skærpede dette. Heller ikke det hjalp. Efter Kl. 21 og langt ud paa Natten demonstrerede store Menneskemasser paa Gaderne under Afsyngelse af »Der er et yndigt Land«, »Internationale«, »Tipperary« og andre Sange, og det kom til Sammenstød med tyske Soldater.

Arbejderne var imidlertid klar over, at der

maatte mere end Demonstrationer og Sange til. Aktionen maatte udvides med Strejke. Der tog sin Begyndelse hos Smedene Mandag den 9. August, og Dagen efter havde den bredt sig til hele Byen.

Paa en Række Strejke-møder med mange Tusind Deltagere forsøgte Politimesteren at overtale de strejkende til at gaa i Arbejde, idet Tyskerne da vilde afgive Løfte om at ophæve Undtagelsestilstanden i Løbet af nogle Dage. Desuden vilde det blive de tyske Soldater forbudt at færdes paa Gaderne om Aftenen. Tilbudet blev afvist. Kravet var: Først Ophævelse af Undtagelsestilstanden og derefter Genoptagelse af Arbejdet.

Efter denne haandfaste Afvisning fulgte Forhandlinger mellem Borgmesteren, Kjærbøl, Regeringen og v. Hanneken, hvorpaa Tyskerne bøjede sig og gav bindende Tilsagn om øjeblikkelig Ophævelse af Undtagelsestilstanden. Først da begyndte Byens normale Liv igen idet de Strejkende dog først havde understreget at Repræsalier af hvilken som helst Art ikke vilde blive taalt. Esbjerg havde besejret Tyskerne. Naziballerne holdes borte fra Gaderne om Aftenen. Sejren var fuldstændig.

Esbjerg og Odense har vist Vejen. Ikke Underkastelse og Leflen for de tyske Bestier, men bevidst og kraftig Optræden sikrer Folket taalelige Forhold.

Det var Folket selv — tirret og forulempet af de tyske Voldsmænd — der med Arbejderne i Spidsen tog Sagen i sin Haand.

Det var Folkets enige, faste Front, der skaffede Respekt for de elementære danske Rettigheder.

Det var Folkets Ro, Besindighed og Sammenhold, som bragte Sejren.

Overalt, hvor Tyskerne iværksætter Provokationer og Terror, maa Folket samles til Handling.

Kræv Nazisoldaterne afvæbnet og fjernet fra Gaderne om Aftenen!

Mød Undtagelsestilstand og Overgreb med hele Folkets Modstand!

I det illegale blad »Land og Folk« den 22. august 1943 lancerede den senere medstifter og medlem af Frihedsrådet Børge Houmann begrebet folkestrejke. (Foto: Historisk samling fra besættelsestiden 1940-1945, Esbjerg)

til at udgøre kernen i den tidlige modstandsbevægelse. De spaniensfrivillige var fortrinsvis rekrutteret blandt kommunister eller kommunistiske sympatisører, men unge socialdemokrater meldte sig også. Fra Esbjergområdet deltog omkring 20 mand i den spanske borgerkrig.¹⁰

Auguststrejken i 1943

Generalstrejken i Esbjerg skal blandt andet forstås på baggrund af arbejderbevægelsens traditionelle radikalitet i byen. Dertil kom kommunisternes succes ved kommunalvalget få måneder tidligere. En succes, der har givet blod på tanden. Folkestrejken som fænomenet døbttes i det illegale »Land og Folk« den 22. august 1943, fik sit startskud natten til den 6. august, da en lille kommunistisk sabotagegruppe foretog en række mindre aktioner i Esbjerg.¹¹ Flere af aktionerne mislykkedes, men hovedaktionen blev en succes og et fiskepakhus på havnen nedbrændte. Branden tiltrak en stor folkemængde, og da nervøse tyske soldater temmelig hårdhændet ville rydde åstedet, kom det til sammenstød mellem borgere og soldater. Den tyske kommandant i Esbjerg, Korvetten Kapitän Stechelberg rapporterede dagen efter nattens hændelser til von Hanneken, der krævede, at man fra tysk side fremover fulgte en strengere kurs i byen. Den nye kurs udmøntede sig blandt andet i lukning af biografene fra kl. 20.00 og udgangsforbud mellem kl. 22.00 og 05.00. Om aftenen lørdag den 7. august kom det igen til sammenstød mellem byens borgere og de tyske soldater.

Herefter eskalerede begivenhederne dag for dag, og uroligheder blev fulgt af nye tyske restriktioner. Om mandagen nedlagde smedene og maskinarbejderne arbejdet og arbejdsmændene fulgte dem i en sympati-strejke. Uden om Fællesorganisationen nedsatte man et strejkeudvalg, domineret af kommunister. Fra de fagområder, der havde tradition for at strejke, bredte strejken sig til andre erhvervsgrupper og kom efterhånden til at minde om det, vi kender fra sommeren 1944 som folkestrejker. Byens fungerende politimester Halsteen og viceborgmester Jespersen agrede mæglere mellem strejkeudvalget og tyskerne. Generalstrejken endte fredeligt med en sejr til de strejkende, idet Stechelberg accepterede, at de *indførte restriktioner blev ophævet inden generalstrejken afblæstes torsdag den 12. august.*

Aage Trommer har i artiklen »Folkestrejken i Esbjerg 1943« grundigt analyseret oprørets forspil. Trommer dokumenterede, at det var en lille håndfuld kommunistiske tillidsmænd, der var strejkens generalstab. Analysen viste også den dobbeltrolle, som byens establishment havnede i. Sær-

Generalstrejken i Esbjerg fik sit startskud natten til den 6. august 1943, da en lille kommunistisk sabotagegruppe under ledelse af Hans Peder Poulsen foretog en række mindre aktioner i Esbjerg. En af disse var sabotagen mod et fiskepakhuis, hvis resultat billedet tydeligt viser. (Foto: Historisk Samling fra besættelsestiden 1940-1945, Esbjerg)

ligt byens socialdemokratiske viceborgmester var aktiv i forsøget på at bringe strejken til ophør. Også Fællesorganisationens ledelse bekæmpede strejken. Forretningsføreren omtalte den kort tid efter i en indberetning som en »Kup-generalstrejke«.¹²

Aage Trommer nåede på mange måder de samme resultater som Hans Kirchhoff et årti senere. De kan i fællesskab aflive nogle af de myter, der knytter sig til augustoprøret. To af de største og mere sejlivede er myterne om, at politikerne tilstræbte bruddet den 29. august 1943, og at strejkebevægelsen, der førte frem til bruddet, var et spontant folkeoprør. Ved meget grundige lokalhistoriske analyser af oprørets forløb i blandt andet Odense, Ålborg og Århus, nåede Hans Kirchhoff frem til, at oprøret ganske vist ikke havde nogen »landsstyrelse«, men nok var ledet af fagoppositionen, fortrinsvis med tilknytning til DKP. Altså principielt samme konklusion som Trommers Esbjerg-studie.

Socialdemokraten Hartvig Frisch har indirekte erkendt dette i bogen »Danmark besat og befriet«. Han skrev om *auguststrejken i Esbjerg*: »Denne vellykkede aktion måtte give den danske arbejderbevægelses ledelse stof til overvejelse. Aktionen var nemlig iværksat helt uden om de kompetente faglige organer med paroler fra dør til dør og på arbejdspladserne. Først ved aflæsningen af strejken blev det byrådet og de faglige ledere, der måtte rykke frem og være mellemed mellem de strejkende og tyskerne.«¹³ En anden myte er som nævnt, at også politikerne søgte bruddet den 29. august 1943. Både Trommers og Kirchhoffs værker rummer en omfattende dokumentation af de danske myndigheders ihærdighed med at bekæmpe strejkebevægelserne frem til det tyske ultimatum den 28. august.

Trommer kaldte i sin artikel strejken i Esbjerg for en folkestrejke og kom derved ubevidst til at tage parti for et bestemt politisk program. Hans Kirchhoff, der konsekvent omtaler begivenhederne som bystrejken i Esbjerg, viser i sit forfatterskab, hvordan generalstrejken i det illegale »Land og Folk« af Børge Houmann døbt »folkestrejke«¹⁵ og synliggør strejkens placering som led i den kommunistiske folkefronttaktik. Samtiden var i øvrigt ikke i tvivl, alle var enige om, både i den legale og illegale presse, at der var tale om generalstrejker, og begrebet folkestrejke blive i denne sammenhæng en slags anakronisme. Det skal retfærdigvis bemærkes, at Aage Trommer i en kronik-anmeldelse af »Augustoprøret 1943« i Kristelig Dagblad har erkendt sin »brøde«.¹⁵ »Spontaniteten har alle dage været de fås alibi og de manges fanfare; for den politiske handling legitimeres af folket. Derfor er spontanitetsbegrebet også snævert knyttet sammen med enheds- og folkefrontsparolen og dennes geniale sproglige nydannelse, folkestrejken«¹⁶ hedder det hos Hans Kirchhoff. Han har også illustreret spontanitetsproblematikken med et citat fra en kommunist i Odense: »Vi er jo eksperter i at lave den spontane aktion!«¹⁷

Folkestrejken i 1944

Når man taler om folkestrejkerne under besættelsen, tænker de fleste umiddelbart på begivenhederne i København fra den 30. juni til den 5. juli 1944. Men der var også strejker andre steder, da københavnerstrejken blev fulgt af sympatistrejker rundt om i de større provinsbyer, blandt andet Esbjerg.

Sympatistrejken i Esbjerg begyndte pudsigt nok samme dag, som Frihedsrådet om eftermiddagen erklærede folkestrejken i København for

vundet – og afsluttet! Dog blev situationen i København ikke normaliseret før den 5. juli. Modstandsfolk med tilknytning til DKP, først og fremmest Christian Storm,¹⁸ havde i weekenden den 1. og 2. juli sporet en stemning hos byens befolkning til fordel for en sympatistrejke.¹⁹ Under navnet Komiteen af Arbejdere og Borgere udsendtes om søndagen en løbeseddel, hvor det blandt andet hed »det er derfor nødvendigt, at vi står den københavnske befolkning bi og giver den vor sympati i deres kamp for ret og frihed og opfordrer hele den esbjergensiske befolkning til at gå ind i en effektiv 48 timers generalstrejke fra mandag morgen den 3.7. ved arbejdstids begyndelse.« Da ledende landspolitikere og organisationsfolk i et opråb oplæst i Pressens Radioavis søndag aften havde opfordret til at strejken afsluttedes, udsendtes en ny løbeseddel. Her hed det »det afgørende for, om strejken i København såvel som den proklamerede i Esbjerg skal afvikles, kan ikke afgøres af nok så fine navne og endnu mindre på grund af dets islæt af personer med åbenlys unational fortid. Bestemmelse derom kan ene og alene træffes af Københavns brede befolkning.«

Det synspunkt kunne mange esbjergensere tilsyneladende støtte, for allerede fra mandag morgen var sympatistrejken næsten total. Aage Trommer skriver i sin bog om modstandsbevægelsen i Syd- og Sønderjylland: »det siger en hel del om den klangbund, der var for en sympatiaktion i Esbjerg, at det københavnske opråb ikke formåede at afsvale de vestjyske følelser!«²⁰ De lokale tyske instanser tog strejken roligt og det selv om de allieredes invasion i Normandiet var nær ved en måned gammel. Men den øverstbefalende for de tyske tropper general v. Hanneken krævede hårde modforholdsregler. Om eftermiddagen kom meddelelsen, at der blev indført spærretid og lukket for el, gas og vand. Desuden spærrede tysk militær samtlige veje til byen af. Derved blev mange mennesker henholdsvis ude- eller indesluttede, hvilket naturligvis var meningen. En stor gruppe blandt de udesluttede var unge mennesker, der havde tilbragt dagen på stranden nord for Esbjerg. De måtte tilbringe det næste døgn indkvarteret på gårde og lignende i de forskellige omegnssogne. Det resulterede i mange læserbreve i Vestkysten den 5. og 6. juli fra folk, der takkede værterne for deres gæstfrihed – til trods for gæsternes noget nødtørftige påklædning!

Borgmesteren, politimesteren og kommunaldirektøren forhandlede sent mandag med tyskerne for at få tilsagn om sanktionernes ophævelse. Mandag aften og igen tirsdag morgen sendtes højttalervogne rundt i byen med et opråb fra borgmesteren og politimesteren. De opfordrede folk til at gå i arbejde og kunne love, at værkerne ville blive åbnet øjeblikkeligt og

kun lukket igen tirsdag middag, såfremt arbejdet ikke blev genoptaget tirsdag morgen. Det blev der nu ikke noget af, skønt strejken også var fuldstændig om tirsdagen. Tirsdag aften udsendte strejkeledelsen endnu en løbeseddel, hvor det blandet andet hed »Onsdag morgen er de 48 timer gået ... Såvel vi selv som vore fjender har fået folkets vilje og magt at føle. Bevar ro og orden til det sidste. Onsdag morgen genoptages arbejdet i fuld udstrækning. Bevar det gode sammenhold i kampen for Danmarks frihed.« Onsdag morgen blev arbejdet genoptaget.

Ligesom i København blev folkestrejken en anledning til at demonstrere, hvem der nu nød befolkningens tillid og derfor havde den fornødne autoritet til både at begynde og ikke mindst slutte en strejke. Igen i september og november 1944 var der strejker i protest mod deportationen af fanger fra Frøslevlejren til tyske KZ-lejre, politiets opløsning og clearingmordene på to fremtrædende borgere i byen. Efter disse proteststrejker anså også den lokale modstandsbevægelse befolkningen for at være strejketræt, og strejkevåbnet var dermed udtømt.²¹

En kommunistisk modstandsfamilie i nabobyen Varde

Det sydvestjyske område var en helhed med Esbjerg som kraftcentrum, men der skete også noget andre steder. I Varde havde Viggo Hansen opbygget en effektiv modstandsgruppe. Viggo Hansen var kommunist, men havde ikke været i Spanien. Alligevel kom han og konen på et tidligt tidspunkt med i modstandsarbejdet. Først gjaldt indsatsen den illegale presse, siden blev sabotageaktioner hovedsagen. Viggo Hansen var blevet kommunist mens han stod i lære i som maskinarbejder 1924-29 i et af de små værksteder på havnen i Esbjerg. En af hans politiske læremestre var Alfred Hellsten, fra den navnkundige kommunistiske smedefamilie (se Arthur Hellstens erindringer: Den røde by ved Vesterhavet). Viggo Hansen blev udlært samme år børsen krakkede i New York. Begyndelsen af 1930erne blev arbejdsløshedsår. Det meste af 1930erne var Viggo Hansen arbejdsløs eller beskæftiget i kortere perioder på et af havnens små maskinværksteder. Til gengæld fik han tid til politisk arbejde. Han blev formand for et fællesudvalg af arbejdsløse i Esbjerg. I 1936 var han med til at arrangere en cykeldemonstration Esbjerg-København – kaldet Peters cykeltog efter den esbjergensiske kommunist Peter Mikkelsen. De arbejdsløse protesterede mod de ringe vilkår, samfundet bød dem. Arbejdernes cykeldemonstration var også ment som et modstykke til bondetogget året før. I 1939 fik Viggo Hansen tilbudt fast arbejde på Varde Stålværk.

Han flyttede med familien til Varde, blev tillidsmand for smedene og senere fællestillidsmand på stålværket.

Under besættelsen begyndte Varde Stålværk at producere for tyskerne. »Værket udførte arbejde for tyskerne, ventiler til U-både og kampvogne og flere andre ting. Der fremstilledes også dele til maskinfabrikker rundt i landet, der leverede varer til tyskerne. Vi arbejdere vidste, at der blev fremstillet varer til den tyske værnemagt. Og det var en let sag at være med til en sabotagehandling mod sin egen arbejdsplads. Vi gjorde det uden betænkeligheder. Jeg var leder af en gruppe i Varde og fik besked fra Holger Danske gruppen i København, som vi var tilsluttet dengang, om at værket skulle sættes ud af drift. Hvis ikke vi gjorde det ville det blive taget fra luften, det var beskeden fra faldskærmsmanden. Et luftbombardement ville medføre civile ofre fordi værket lå i et boligområde. Vi satte al kraft ind på sabotagen og skaffede 7 mand fra Holger Danske 2-gruppen, så vi blev 11 mand i alt. Jeg lavede tegninger over værket og de dele, der skulle saboteres. Så placerede vi vore folk på tegningerne. Sprængladningerne anbragte vi ved ovnene og de store maskiner, elektroværket og gasklokken. Aktionen lykkedes så godt, at stålværket stod som en skal uden indhold – som man sagde«. ²²

Viggo Hansens gruppe saboterede også Dampcentralen i Esbjerg og en række andre mål i Syd- og Sønderjylland. Under en aktion i Åbenrå gik det galt, gruppen blev angivet til Gestapo og Viggo Hansen kom til Frøslev og siden til Neuengamme. Han overlevede som en af de få fra gruppen opholdet i den tyske KZ-lejr og kom tilbage med Bernadottes hvide busser i 1945.

»Efter befrielsen blev der dannet et slags provisorisk byråd i Varde, hvor jeg blev opfordret til at træde ind. Vi sad omkring et halvt års tid – en række folk fra modstandsarbejdet. Vi forsøgte, at få Varde Stålværk dømt for samarbejde med tyskerne, men opgav det på grund af værkets forbindelser. Vi sad indtil kommunevalget og opløste så det provisoriske byråd.«

I sin bog Modstandsarbejde i nærbillede ser Aage Trommer Sydvestjylland som en sammenhængende helhed. Ikke uden grund. Modstandsgrupperne begrænsede ikke deres virke til én by. De opererede over det meste af landsdelen. Det er Viggo Hansens virksomhed et godt eksempel på. Vekselvirkningen mellem den lokale forankring og den regionale aktionsradius må ses som vigtig for modstandsbevægelsens fleksibilitet og omstillingsevne og som afgørende for succes eller fiasko.

Bibliografi

Generelle værker:

- Christensen, Arne Bonvig: »Invasion i Danmark«, 1976.
Bruhn, Verner: »Her gik træk af vilde svaner. Socialdemokratiet i Esbjerg 1890-1990«, 1990.
Federspiel, Søren: »Smedene i Esbjerg. En by i støbeskeen 1890-1990«, 1990.
Frisch, Hartvig: »Danmark besat og befriet«, 1945.
Hendriksen, Knud: »Våben i klitterne«, 1983.
Kirchhoff, Hans: »Augustoprøret 1943«, 1979.
Rasmussen, A. Hjorth: »Nordsøfiskeriet under besættelsen«, 1970.
Trommer, Aage: »Modstandsarbejde i nærbillede«, 1973.

Monografier og større artikler:

- Ballhavn, Jesper: »Forholdet mellem Socialdemokratiet og DKP i Esbjerg i tiden 1929-41«, (utrykt speciale, Odense Universitet), 1992.
Esbjerg Museum & Byhistorisk Arkiv: »Esbjerg og 2. Verdenskrig«, 1985.
Henningsen, Sven: »Esbjerg under den anden verdenskrig«, 1955.
Holstein, Ulrich: »Esbjerg. Et tyngdepunkt i det tyske vestkystforsvar 1940-45«, 1979.
Jensen, Arly: »Clearing«, 1992.
Lund, Ove: »Augustoprøret i Esbjerg«, 1993.
Trommer, Aage: »Folkestrejken i Esbjerg 1943« i Historie, 1966.

Erindringer o.l.

- Bredsdorff, Elias: »Min egen kurs – Erindringer 1912-46«, 1983.
Christensen, Poul (red. Hans Kirchhoff): »Afen illegals erindringer«, 1976.
Hellsten, Arthur (red. Søren Federspiel): »Den røde by ved Vesterhavet«, 1992.
Petersen, Dorthé: »Thue og hans tid«, 1992.
Rambusch, Hartvig H.: »Esbjerg-Neuengamme og retur«, 1990.

Interviews:

- Viggo Hansen, 29.5.1990
Viggo Petersen, 30.5.1990
Hans Peder Poulsen, videointerview.

Noter

1. Videointerview med Hans Poul Poulsen, der var leder af en kommunistisk sabotagegruppe i 1943. I »Modstandsarbejde i nærbillede« side 79 bekræfter Aage Trommers samtale med Viggo Aasted indirekte hovedindholdet af denne vurdering.
2. Her ses bort fra de forskellige samleværker o.l., der udkom kort efter befrielsen og som ofte havde en »klar politisk, legitimerende og apologetisk funktion«, Kirchhoff, Hans: »Historieskrivning og myter« i Historie & Samtidsorientering 1/85, side 46.
3. Beskrivelsen af folkestrejken i 1944 er blot et eksempel herpå. Her skriver Sven Henning-

- sen noget kort om strejkens andendag »Politimesteren og borgmesteren opfordring blev gentaget (fra højtalervogne) næste morgen tidlig, men ingen gik i arbejde på betingelser. Strejken blev endog udvidet, idet kommunes funktionærer sluttede sig til den.« (SIC!) Henningsen, Sven: »Esbjerg under den anden verdenskrig«, 1955, side 227.
4. Kirchhoff, Hans: »Historieskrivning og myter« i *Historie og Samtidsorientering* 1/85, side 42.
 5. Trommer, Aage: »Modstandsarbejde i nærbillede«, 1973, side 20 og 54. DKP fik i 1939 1003 stemmer i Esbjerg (6,41%) mod Dansk Samlings 632 stemmer (3,16%).
 6. Kirchhoff, Hans: »Augustoprøret 1943«, 1979, bd. 1, side 294.
 7. Ballhavn, Jesper: »Forholdet mellem Socialdemokratiet og DKP i Esbjerg i tiden 1929-41«, (utrykt speciale, Odense Universitet), 1992, side 83.
 8. Christensen, Poul (red. Hans Kirchhoff): »Afen illegals eringdringer«, 1976, side 81-82.
 9. Trommer, Aage: »Modstandsarbejde i nærbillede«, 1973, side 56.
 10. Bruhn, Verner: »Her gik træk af vilde svaner«, 1990, side 60.
 11. Dette og det følgende bygger primært på Trommer, Aage: »Folkestrejken i Esbjerg 1943«, *Historie*, 1966, samt Kirchhoff, Hans: »Augustoprøret 1943«, 1979, bd. 1, side 291f.
 12. Trommer, Aage: »Folkestrejken i Esbjerg 1943«, *Historie*, 1966, side 85.
 13. Frisch, Hartvig: »Danmark besat og befriet«, 1945 bd. 1, side 319-20.
 14. Artikel i »Land og Folk« nr. 32, august 1943 under overskriften »Esbjerg og Odense har vist vejen« og Hans Kirchhoffs artikel i »Besættelsens Hvem Hvad Hvor«, 1985, side 119.
 15. Trommer, Aa.: »1943's punktum for en udlevet politik«, kronik i *Kristeligt Dagblad* den 16.10.1979.
 16. Kirchhoff, Hans: »Augustoprøret 1943«, 1979, bd. 2, side 199.
 17. Kirchhoff, Hans: »Augustoprøret 1943«, 1979, bd. 2, side 200.
 18. Dette og det følgende bygger primært på Trommer, Aage: »Modstandsarbejde i nærbillede«, 1973, side 238-42.
 19. Der var i første omgang en del uenighed i DKPs byledelse, men om søndagen lykkedes det Christian Storm at få vendt stemningen til fordel for strejke-opfordringen. Trommer, Aage: »Modstandsarbjde i nærbillede«, 1973, side 239.
 20. Trommer, Aage: »Modstandsarbejde i nærbillede«, 1973, side 260-62 og »Besættelsens Hvem Hvad Hvor«, 1985, side 120.
 21. Trommer, Aage: »Modstandsarbejde i nærbillede«, 1973, side 260-62 og »Besættelsens Hvem Hvad Hvor«, 1985, side 120.
 22. Interview med Viggo Hansen den 25/5 1990.

